

Natuniewicz, Halina

"Pan Tadeusz" w realizacji wystawienniczej Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie

Muzealnictwo 30, 84-87

1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

„Pan Tadeusz” w realizacji wystawienniczej Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie

Sto pięćdziesiąty rok od wydania *Pana Tadeusza* zdopingował Ministerstwo Kultury i Sztuki do zorganizowania na Zamku Królewskim w Warszawie wystawy poświęconej temu niezwykłemu utworowi. Wykonanie zadania powierzono Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza przy współpracy z Biblioteką Narodową i Zamkiem Królewskim. 20 grudnia 1984 r. wystawa została otwarta i była udostępniona zwiedzającym przez dwa miesiące.

Stała się nowym ogniwem w dorobku wystawienniczym Muzeum Literatury. Od wystawy, która po raz pierwszy przezwyciężyła utarte schematy i polskie muzealnictwo literackie wprowadziła na nowe drogi minęło już 30 lat. Ekspozycja mickiewiczowska zrealizowana w 1955 r. przez długoletniego dyrektora Muzeum A. Mickiewicza Adama Mauersbergera z perspektywy lat nabiera znaczenia historycznego. Śmiało odejście od typu wystawy koncentrującej się na biografii pisarza, sprowadzającej jego twórczość do ekspozycji kolejnych wydań jego prac oraz rękopisów, a także środowiska, w którym tworzył, do zbioru podobizn osób i miejscowości, oznaczało wówczas początek nowego etapu w wystawiennictwie muzeów literackich. Zasadą powiązania eksponatów stały się raczej problemy życia i twórczości Mickiewicza niż fakty. Wprowadzono hierarchię wartości przy ukazywaniu zarówno zagadnień jak i pojedynczych eksponatów, a wśród wielości przedmiotów ekspozycyjnych przyjęto zasadę daleko idącej selekcji, żeby widza nie zmęczyć, a jednocześnie zainteresować i zmusić do refleksji. Wychodząc z założenia, że wystawa literacka powinna oddziaływać tak jak utwór literacki podjęto starania, aby środkami wystawienniczymi wzbudzać skojarzenia, przeżycia, nastroj.

Zarówno w tej, jak i w ekspozycjach, które po niej nastąpiły, niemałą rolę odegrali utalentowni plastycy, wrażliwi odbiorcy literatury. Rozwój wystawiennictwa Muzeum A. Mickie-

wicza i późniejszego Muzeum Literatury wiele im zawdzięcza. Dzięki nim ekspozycja stawała się zawsze kompozycją artystyczną, prezentującą eksponaty w grze światła, barw i kształtów, czasem przypominając spektakl teatralny, albo, jak w ekspozycjach Gałczyńskiego i Leśmiana stając się dziełem plastycznym inspirowanym przez poezję. Do niektórych wystaw jako integralny komponent wprowadzono dźwięk — muzykę i słowo mówione.

Poszukiwanie nowych, różnorodnych rozwiązań przez zespoły składające się ze scenarzysty, komisarza wystawy i projektanta dawało zawsze interesujące rezultaty i sprawiało, że otwarcie niejednej ekspozycji w Muzeum Literatury stawało się wydarzeniem kulturalnym. Obok najczęstszego typu wystawy poświęconej wybranemu pisarzowi pojawiły się ekspozycje obejmujące epoki literackie, kulturowe i historyczne jak „Poezja powstania listopadowego”, „Boy i Młoda Polska”, „W kręgu Chimery”. Ta ostatnia zwłaszcza stała się ambitną próbą interdyscyplinarnej syntezy polskiego modernizmu. Wreszcie nowy typ wystawy stanowiła ekspozycja poświęcona jednemu utworowi. To właśnie *Pan Tadeusz*. Pierwszy raz Muzeum Literatury zmierzyło się z tym tematem w 1978 r. Wystawa zorganizowana wówczas w czterech salach muzealnych trwała przez trzy lata i wypełniała brak stałej ekspozycji mickiewiczowskiej, którą przygotowywano.

Kiedy w 1984 r. stanęło ponownie przed Muzeum Literatury zadanie pokazania *Pana Tadeusza*, tym razem w monumentalnej Bibliotece Królewskiej Zamku Warszawskiego, postanowiono sięgnąć przede wszystkim do wątku historycznego poematu Mickiewicza. Sugerował to również konspekt wystawy opracowany przez prof. dr. Konrada Górskiego na prośbę Ministerstwa Kultury i Sztuki. Zespół autorski w składzie: Wojciech Chmurzyński, Jakub Lichański, Halina Natuniewicz oraz projektant Witold Błazejowski skoncentrował się głównie

na związku „Pana Tadeusza” z życiem narodu. Dążono aby ukazać *Pana Tadeusza* jako epopeję wyrosłą z życia narodu polskiego, z jego historii, tradycji obyczaju i krajobrazu, a przede wszystkim tego skrawka ziemi rodzinnej, który można nazwać Mickiewicza „domową ojczyzną”.

Historię Polski zawartą w *Panu Tadeuszu* od Konfederacji Barskiej poczynając, poprzez Konstytucję Trzeciego Maja, Targowicę, Powstanie Kościuszkowskie aż po Legiony i Napoleona miały przypomnieć dzieła malarskie i graficzne ze zbiorów polskich, a odpowiednio dobrane cytaty powiązać je z treścią poematu. Ziemia rodzinna Mickiewicza stanowiła główny motyw *Pana Tadeusza*. Eksponowano więc na wystawie widoki ruin zamków, należących do władców litewskich, od Nowogródka poczynając, także widoki dworów i zaścianków, między którymi dopatrzeć się można prototypów Soplicowa i Dobrzynia. Ziemia rodzinna miała też być ukazana w krajobrazie i przyrodzie, ptaki, grzyby i charakterystyczne rośliny tak często wymieniane w utworze. Z rodzimych obyczajów szlacheckich wysunięto przede wszystkim element polowania, sięgając do tradycji historycznej wielkich polowań na Litwie. Nie pominięto również obyczajów związanych z kuchnią, podróżami i astronomią. Komentarzem do nich miały być objaśnienia Mickiewicza dodane do tekstu *Pana Tadeusza*.

Podkreślenie związków poematu Mickiewicza z literaturą polską, a także sztuką obcą, prowadziło do umieszczenia go w rzędzie wielkich epopei światowych, do sięgnięcia po malarstwo krajobrazowe P. Bruegela, J. Ruysdaela, A. Orłowskiego. Dzieje powstania i druku *Pana Tadeusza* zamykały pierwszą, najważniejszą część ekspozycji.

W drugiej części postanowiono przedstawić oddziaływanie epopei narodowej na życie Polaków w różnych okresach historycznych oraz ukazać nieprzemijające wartości *Pana Tadeusza* w kulturze polskiej.

Zaplanowano wydanie katalogu tej wystawy, tak aby stanowił on dokumentację i pamiątkę stu pięćdziesięciolecia pierwszej edycji *Pana Tadeusza*. To duże zamierzenie wystawiennicze wymagało przesunięcia terminu otwarcia wystawy na 1985 r. Ze względów rocznicowych okazało się to niemożliwe. Odłożono więc am-

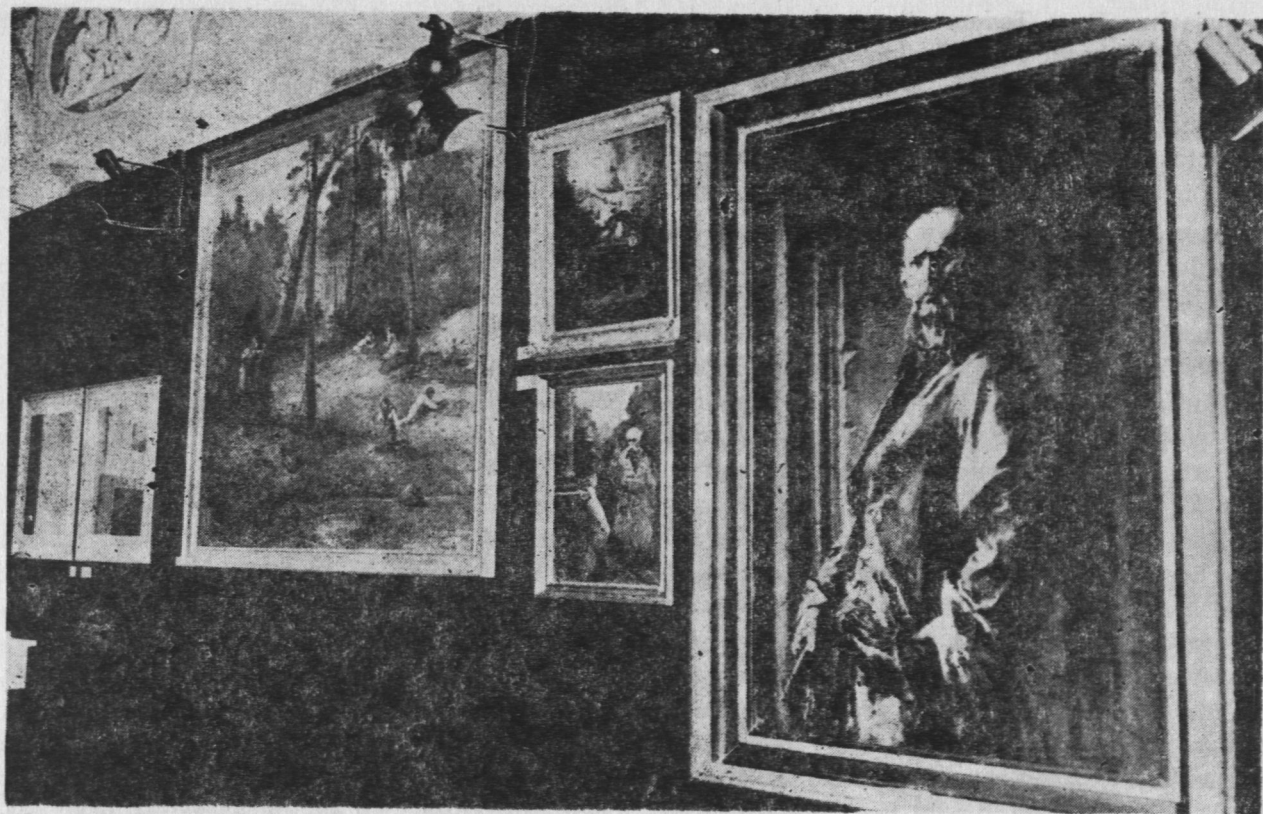
bitny projekt z nadzieją, że kiedyś zostanie on zrealizowany.

Następnie ten sam zespół przygotował ekspozycję inną, łatwiejszą do wykonania, wykorzystując poprzednie doświadczenia Muzeum Literatury w zakresie interpretacji wystawieniowej *Pana Tadeusza* i wzbogacając je w części poświęconej recepcji dzieła. Nowa aranżacja plastyczna w pięknej Bibliotece Królewskiej Zamku, odpowiedni dobór oryginalnych eksponatów sprawiły, że i ta wystawa stała się ważnym wydarzeniem w roku szczególnego uczczenia *Pana Tadeusza*¹.

Na wstępie ukazano genezę historyczną *Pana Tadeusza*. Fotografie przypomniały niewolę Polski, powstanie listopadowe i emigrację polistopadową, która sprawiła, że Mickiewicz znalazł się „na paryskim bruku” i w tęsknocie za krajem lat dzieciennych napisał *Pana Tadeusza*. Panorama Paryża z epoki przecięta widokiem Nowogródka sygnalizuje ten fakt wystawienniczą metaforą.

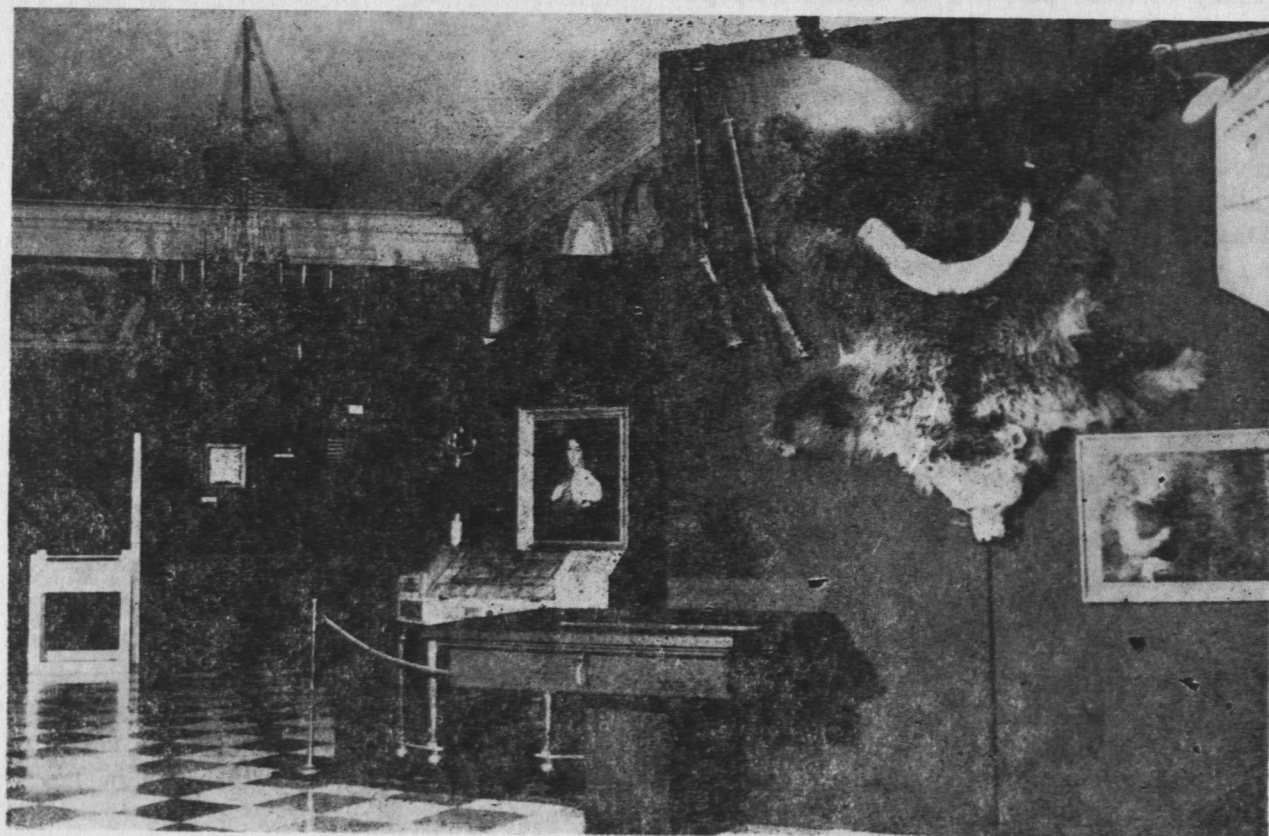
Następnie widz ma możliwość poznać rękopis *Pana Tadeusza*. Jest to ów bezcenny „rękopis dzikowski”, który ocalał, obecnie przechowywany w zbiorach Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Obok niego umieszczono nowo odnaniezoną kartę rękopisu, nabytą przez Muzeum Literatury tuż przed otwarciem wystawy dzięki staraniom jego dyrektora Janusza Odrowąża-Pieniążka. Pierwsze wydanie *Pana Tadeusza*, Paryż 1834 r. stanowi punkt kulminacyjny ekspozycji, poświęconej uczczeniu tej książki po upływie stu pięćdziesięciu lat. Wyłożono jej kartę tytułową, niezwykle skromną okładkę, a także rzadki egzemplarz posiadający okładkę, której wydawcy nie zaaprobowali, ozdobioną ornamentem neogotyckim i motywem psów myśliwskich.

Interpretację treści poematu sprowadzono do przedstawienia umownego Soplicowa. Dwory z epoki, zwłaszcza te, które oglądał Mickiewicz, pozwalają ujrzeć ów *dwór szlachecki, z drzewa, lecz podmurowany*, tym bardziej, że odpowiedni fragment tekstu wspomaga wyobraźnię. Zegar stojący i biurko z epoki, drobne przedmioty używane na co dzień, obraz Madonny z zawieszoną obok karabelą wprowadzają do wnętrza soplicowskiego dworu. Oryginalny kontusz z końca XVIII w. przywołuje postać Sędziego

1.-2. Wystawa „Pan Tadeusz” na Zamku Królewskim w Warszawie.

1.-2. Exposition „Monsieur Tadhée” au Palais Royal de Varsovie. (Fot. A. Kowalska 1—2)

Soplicy, czy Podkomorzego, wśród portretów kobiecych z epoki Mickiewicza dopatrzeć się można Telimeny. Anonimowy obraz „Szlachcic w rozmowie z księdzem” przypomina o księdzu Robaku. Broń myśliwska, róg bawoli, skóra niedźwiedzia i widok puszczy litewskiej kojarzą się z wielkim polowaniem na niedźwiedzia i koncertem Wojskiego. Poprzez typy ludowe przedstawione na rysunkach J. P. Norblina, poprzez portrety dawnej szlachty polskiej oraz sceny rodzajowe, w których występują także Żydzi, rysuje się obraz społeczeństwa polskiego, ukazanego w „Panu Tadeuszu» wokół Soplicowa”. Z eksponatami łączy się fragment tekstu poematu przedstawiający to społeczeństwo w karczmie Jankiela. Jest i historia w ekspozycyjnym Soplicowie: Napoleon — ówczesna nadzieja Polaków, wodzowie polscy, którzy w 1812 r. przybyli na Litwę z wojskiem napoleońskim, a których Mickiewicz wprowadził do Soplicowa, mundur ułański oraz broń dziesiętnastowieczna.

Wielkość *Pana Tadeusza* pojęli od razu współcześni Mickiewiczowi wybitni poeci polscy. J. Słowacki dostrzegł w ukazaniu się poematu zdarzenia o znaczeniu epokowym, chwilę, gdy *czasu bóg postąpił krokiem*, J. U. Niemcewicz przepowiedział, że *w tym dziele narodowość polska nigdy nie umrze*, Z. Krasiński zauważył, iż *żaden europejski lud dziś nie ma takiej epepei*. Podano na wystawie pełne wypowiedzi tych pisarzy, każde na osobnej planszy, które stanowią rodzaj eksponatów. Cytat bowiem na wystawie literackiej pełni szczególną i wieloraką funkcję. Dokumentuje ukazwany problem na równi z eksponatem, wiąże ze sobą te, które dotyczą jednej sprawy, zastępuje komentarz ekspozycji, którego w Muzeum Literatury

nigdy się nie stosuje. Cytowane na wystawach poetów wiersze pozwalają zwiedzającemu obcować z twórczością pisarza w nowych warunkach, takich jakie stwarza wystawa organizująca wyobraźnię w określonym kierunku. Wypowiedzi o *Panu Tadeuszu* współczesnych Mickiewiczowi pisarzy wprowadzają w tę część ekspozycji, którą można nazwać recepcją poematu od czasu jego pierwszego wydania do dziś. Edycjom i tłumaczeniom *Pana Tadeusza* w układzie chronologicznym towarzyszą ilustracje nie tylko zawarte w książkach, ale także obrazy, ryciny oraz nieznane rysunki pochodzące z muzeów polskich i zbiorów prywatnych. Wystawa stała się pierwszą, tak bogatą prezentacją ilustracji do arcydzieła Mickiewicza, rozproszonych w zbiorach polskich, dokumentującą, jak na przestrzeni lat *Pan Tadeusz* inspirował wyobraźnię artystów.

Zamykający ekspozycję rozdział objął recepcję *Pana Tadeusza* w okresie Polski Ludowej. Pokazano bogactwo wydań od najbardziej popularnych i skromnych po wytworne, ozdobne, ilustrowane. Podkreślono osiągnięcia naukowe w badaniach nad tekstem i treścią utworu. Kontynuując ciąg ilustracji zaprezentowano nowoczesne próby tłumaczenia arcydzieła Mickiewicza na język sztuk plastycznych.

Wydany na otwarcie wystawy folder z tekstem dyrektora Muzeum Literatury J. Odrowąża-Pieniążka przypominał dzieje powstawania oraz druku *Pana Tadeusza* i pozostał jako skromna pamiątka jubileuszowej ekspozycji arcydzieła Adama Mickiewicza.

Przypisy

- ¹ W. Kiwilszo, Poema narodowe. Stolica 1985 nr 5.

Halina Natuniewicz

„Monsieur Tadhée”, exposition réalisée au Musée de Littérature Adam Mickiewicz à Varsovie

Cette exposition fut ouverte au Palais Royal de Varsovie pour commémorer le 150-ème anniversaire de la première édition de l'épopée nationale „Monsieur Tadhée” du grand poète romantique polonais, Adam Mickiewicz. Elle fut préparée par le Musée de Littérature à Varsovie, en collaboration avec la Bibliothèque Nationale et le Palais Royal.

L'exposition était un essai d'interprétation de la genèse et du contenu de „Monsieur Tadhée”. Elle présentait également les opinions du public à travers les éditions du chef-d'oeuvre, ses traductions et illustrations, publiées depuis sa première édition jusqu'à aujourd'hui.

Ouverte le 20 décembre 1984, elle dura deux mois.